

LEKCE 6

Gramatické penzum

- latinské předložky s akuzativem
- akuzativ singuláru a plurálu všech latinských deklinací (substantiva + adjektiva)
- gramatické nepravidelnosti u klinických termínů

Lexikální okruh

- klinické termíny

Cíle lekce

- porozumět významu nejběžnějších klinických termínů
- znát nejčastější kolokace v klinické terminologii
- orientovat se v syntaktické struktuře klinických termínů
- ovládat specifika klinických termínů

Jazyková charakteristika klinické terminologie

Stejně jako v oblasti anatomického názvosloví i v klinických termínech převládají nominativní a genitivní tvary substantiv a adjektiv. Pro klinické termíny je příznačná převaha řeckých slovních základů a použití předložkových vazeb, které nejčastěji slouží k vyjádření:

a) časového souběhu nebo návaznosti

Status post sectiōnem caesaream ante annōs XI factam

(Stav po císařském řezu vykonaném před jedenácti lety)¹

b) umístění, směru

Metastasēs ad pulmōnēs

(Druhotná ložiska rakoviny šířící se do plic)

c) způsobu, charakteru, míry, účinku

Fractūra clavīculae dextrae cum dislocātiōne ad latus

(Zlomenina pravé klíční kosti s posunem ke straně)

d) důvodu

Chēmoterapia propter carcinōma

(Chemoterapie z důvodu rakoviny)

e) příčiny

Mors subita ē perforātiōne aortae

(Náhlá smrt kvůli protržení srdečnice)

Předložkové vazby v klinických termínech

Latinské předložky se v lékařských termínech pojí s akuzativem nebo ablativem.

¹ Neznámá slovíčka naleznete v centrálním slovníku.

Latinské předložky s akuzativem

ad	k, do, při	intrā	v, uvnitř, za, během
ante	před	per	skrz, přes, pomocí
circum	okolo, kolem	post	po, za
contrā	proti	propter	pro, kvůli
extrā	mimo, vně	secundum	podle
īnfrā	pod	suprā	nad
inter	mezi	trāns	přes

Latinské předložky *in* a *sub*

Latinské předložky *in* a *sub* se mohou pojit s akuzativem i ablativem. V případě použití akuzativu vyjadřují směr (tzn. odpověď na otázku kam?), např.

Carcinōma pancreatis in vēnam portae incrēscēns

(Zhubný nádor slinivky břišní vrůstající **do** vrátnicové **žíly**)

Akuzativ singuláru (maskulina + feminina)

Pro všechny koncovky v akuzativu singuláru latinských maskulin a feminin 1. – 5. deklinace je typické koncové **-m**, liší se pouze v samohlásce, která tomuto **-m** předchází. Koncovka **-am** je charakteristická jen pro 1. deklinaci, koncovku **-um** mají maskulina a feminina 2. i 4. deklinace, koncovku **-em** maskulina a feminina 3. i 5. deklinace.

Přehled základních koncovek akuzativu singuláru: maskulina + feminina

	1. deklinace	2. + 4. deklinace	3. + 5. deklinace
akuz. sg. M/F	-am	-um	-em

Příklady akuzativu singuláru substantiv M/F

	1. deklinace	2. deklinace	3. deklinace	4. deklinace	5. deklinace
akuz. sg. M/F	<i>post frāctūr</i> am	<i>post morbum</i> um	<i>post dolō</i> em	<i>post partum</i> um	<i>ante diem</i> em

Příklady akuzativu singuláru substantiv ve spojení s adjektivy 1., 2. a 3. deklinace

	spojení s adjektivem 1. a 2. deklinace		spojení s adjektivem 3. deklinace
akuz. sg. M/F	<i>post</i> <i>amputātiō</i> em <i>traumatica</i> m	<i>propter</i> <i>tumō</i> em <i>benignu</i> m	<i>propter</i> <i>morb</i> um <i>latent</i> em

Akuzativ plurálu (maskulina + feminina)

Pro všechny koncovky v akuzativu plurálu latinských maskulin a feminin 1. – 5. deklinace je typické koncové **-s**; liší se pouze v samohlásce, která mu předchází.

Přehled koncovek akuzativu plurálu: maskulina + feminina

	1. deklinace	2. deklinace	3. deklinace	4. deklinace	5. deklinace
akuz. pl. M/F	-ās	-ōs	-ēs	-ūs	-ēs

Příklady akuzativu plurálu substantiv M/F

	1. deklinace	2. deklinace	3. deklinace	4. deklinace	5. deklinace
akuz. pl. M/F	<i>post frāctūrās</i>	<i>post morbōs</i>	<i>post dolōrēs</i>	<i>post partūs</i>	<i>ante diēs</i>

Příklady akuzativu plurálu substantiv ve spojení s adjektivy 1., 2. a 3. deklinace

	spojení s adjektivem 1. a 2. deklinace		spojení s adjektivem 3. deklinace
akuz. pl. M/F	<i>post</i> <i>amputātiōnēs traumaticās</i>	<i>propter</i> <i>tumōrēs benignōs</i>	<i>propter</i> <i>morbōs latentēs</i>

Akuzativ singuláru a plurálu (neutra)

Důležité pravidlo: Substantiva středního rodu mají v nominativu a akuzativu vždy shodný tvar. Uvedené pravidlo platí v jednotném i množném čísle a týká se i adjektiv, která se substantivy středního rodu tvoří spojení (přívlastek shodný).

Např. *haematōma* (haematoma, matis, n.) → akuz. sg. *propter haematōma*
latus (latus, lateris, n.) → akuz. sg. *ad latus*
ulcera (ulcus, ulceris, n.) → akuz. pl. *propter ulcera*

Gramatické zvláštnosti klinických termínů

Postavení adjektiva specifikujícího poranění nebo onemocnění

Přídavné jméno charakterizující ránu, poranění či nemoc může stát:

- těsně za substantivem, se kterým vytváří spojení:
např. *Frāctūra comminutīva partis proximālis ulnae lateris dextrī*
(Tříštivá zlomenina proximální části pravé loketní kosti)
- až na konci klinického termínu:
např. *Frāctūra partis proximālis ulnae lateris dextrī comminutīva*

Výjimky ve skloňování substantiv

V klinické terminologii, jak již bylo zmíněno v úvodu této lekce, převažují řecké slovní základy. V některých případech se u řeckých slov v klinických termínech typicky uplatňují i původní řecké koncovky:

např. *Carcinōma baseos linguae*
(Rakovina spodiny jazyka)

Přehled výjimek ve skloňování řeckých substantiv (původní řecké koncovky jsou vyznačeny červeně):

	1. deklinace		3. deklinace
nom.	systol- ē	diabēt- ēs	bas-is
gen.	systol- ēs	diabēt-ae	bas- eos /-is
akuz.	systol- ēn	diabēt- ēn /-am	bas- in /-im
abl.	systol- ē	diabēt- ē /-ā	bas-ī

Podle *systolē* se skloňují všechna řecká substantiva 1. deklinace, která v nom. sg. končí na **-ē** a v gen. sg. na **-ēs**.

Podle *diabētēs* se skloňují všechna řecká substantiva 1. deklinace, která v nom. sg. končí na **-ēs** a v gen. sg. na **-ae**.

Podle *basis* se skloňují všechna řecká stejnoslabičná substantiva 3. deklinace; ve tvaru nom. sg. jsou typicky zakončena na **-sis**, **-xis**, **-ōsis**. Kromě nich se podle vzoru *basis* skloňuje pět latinských substantiv: *febris*, is, f. (horečka), *tussis*, is, f. (kašel), *pertussis*, is, f. (černý kašel), *sitis*, is, f. (žízeň), *tuberculōsis*, is, f. (tuberkulóza). U latinských slov se nepoužívají původní řecké koncovky.

Specifika klinických diagnóz

Pod klinickou diagnózou rozumíme rozpoznání a pojmenování choroby, resp. zranění klinickým lékařem. Klinické diagnózy mají z jazykového hlediska celou řadu specifických rysů:

1. Vyjádření pravé, levé strany

V klinických diagnózách se určení pravé strany, levé strany nebo obou stran vyjadřuje opisně, a to genitivním tvarem od spojení *latus dextrum/sinistrum/utrumque*:

vpravo	=	lateris dextrī (zkratka l. dx.)
vlevo	=	lateris sinistrī (zkratka l. sin.)
na obou stranách	=	lateris utriusque (zkratka l. utr.)

Např. *Ruptūra tendinis Achillis² lateris dextrī*
(Prasknutí pravé Achillovy šlachy)

2. Vyjádření stupně poranění, onemocnění

Stupeň poranění, poškození nebo onemocnění se opisuje pomocí genitivního tvaru spojení substantiva *gradus* s adjektivem v komparativu nebo superlativu, resp. s řadovou číslovkou:

Např. *Ruptūra liēnis gradūs minōris/majōris/minimī/maximī*
(Prasknutí sleziny menšího/většího/nejmenšího/největšího stupně)

Āsthma bronchiāle gradūs prīmī/secundī/tertiī/quartī
(Průduškové astma prvního/druhého/třetího/čtvrtého stupně)

3. Vyjádření zánětlivého onemocnění

U pojmenování zánětlivých onemocnění se nejčastěji uplatňuje přípona **-itis** (gen. sg. **-itidis**), která se připojuje ke genitivnímu kmeni substantiva označujícího postižený orgán.

Např. *hepatītis, itidis, f* = zánětlivé onemocnění jater

² Achillēs, is, m. = Achilleus

encephalitis, itidis, f. = zánětlivé onemocnění mozku
gastritis, itidis, f. = zánětlivé onemocnění žaludku

4. Klinická eponyma

Klinická eponyma představují pojmenování nemocí, úrazů nebo zákroků s použitím vlastních jmen osobností, které se významnou měrou zasloužily o objev, popis nemoci nebo jejího příznaku či o provedení určitého lékařského zákroku a vyšetřovací metody.

Např. *Faciēs Hippocratica* (výraz tváře těžce nemocných lidí před smrtí, pro něhož jsou typické propadlé tváře, zapadlé oči a špičatý nos; jako první jej velmi přesně popsal Hippokratés)

Morbus Crohn (Crohnova nemoc; zánětlivé střevní onemocnění, na jehož popisu se významně podílel americký gastroenterolog Burrill Bernard Crohn)

Sectiō caesarea secundum Geppert (císařský řez podle Gepperta, významného německého porodníka, který tento lékařský zákrok prosadil)

5. Užívání zkratk a akronymů

Pro klinické diagnózy je typické užívání zkratk a zkratkových pojmenování vzniklých spojením začátečních písmen několika slov, resp. slovních základů, tzv. akronymů.

Např. *Ca colī sigmoidēi* → Ca = carcinōma
(Rakovina esovitého tračníku)

Fr. collī femoris l. sin. → Fr. = frāctūra; l. sin. = lateris sinistrī
(Zlomenina krčku levé stehenní kosti)

St. p. TE → St. p. = status post; TE = tōnsillectomiam³
(Stav po chirurgickém odstranění mandlí)

SLOVNÍ ZÁSoba

ablātiō, ōnis, f.	odnětí, snětí
ad (+AK.)	k, do, při
aliēnus, a, um	cizí
amputātiō, ōnis, f.	amputace (operativní odnětí části těla)
annus, ī, m.	rok
ante (+AK.)	před
apertus, a, um	otevřený
apnoē, ēs, f.	zástava dechu, apnoe
appendectomia, ae, f.	chirurgické vynětí červovitého výběžku
appendix, icis, f.	přívěsek
appendix vermiformis	červovitý výběžek slepého střeva
arthrītis, idis, f.	zánět kloubu
āsthma, matis, n.	astma (onemocnění charakterizované záchvatovou dušností)
benignus, a, um	nezhoubný
bronchiālis, e	průduškový
caesareus, a, um	císařský

³ *tōnsillectomia, ae f.* = chirurgické odstranění mandlí (jedná se o kompozitum složené ze dvou slov: *tōnsilla* a *ectomia*).

calculus, ī, m.	kámen, kamének
carcinōma, matis, n.	1. zhoubný nádor; 2. rakovina
cariēs, ēī, f.	kaz (zubní)
chronicus, a, um	vleklý, chronický
circum (+AK.)	okolo, kolem
comminutivus, a, um	tříštivý
contrā (+AK.)	proti
contūsus, a, um	zhmožděný
coxarthrōsis, is, f.	koaxartróza (degenerativní onemocnění kyčelního kloubu)
cystis, is, f.	1. měchýř; 2. cysta
depressivus, a, um	depresivní (vztahující se k depresi)
derma, atis n.	kůže
diabētēs, ae, m.	1. průchod, průtok; 2. úplavice
diabētēs mellitus	cukrovka
duodēnum, ī, n.	dvanáctník
embolia, ae, f.	embolie (ucpání cévy krevní sraženinou, tukem nebo vzduchem)
endoprothesis, is, f.	endoprotéza (umělá náhrada orgánu nebo tkáně v organismu)
excisiō, ōnis, f.	chirurgické vynětí, vyříznutí
extrā (+AK.)	mimo, vně
febris, is, f.	horečka (nad 38°C)
fētus, ūs, m.	plod
gangraena, ae, f.	sněť, gangréna
gradus, ūs, m.	stupeň
gravitās, ātis, f. / gestātiō, ōnis, f.	těhotenství
gravis, e	těžký, závažný
haematōma, matis, n.	krevní výron, hematom
hebdomas, adis, f.	týden
implantātiō, ōnis, f.	vsazení do těla, implantace
in (+AK./+ABL.)⁴	1. do (kam?); 2. v, na, při (kde? kdy?)
incrēscēns, entis	vrůstající
īnfectiōsus, a, um	1. nakažlivý; 2. infekčního původu
īnfrā (+AK.)	pod
iniectiō, ōnis, f.	injekce
insulinotherapia, ae, f.	léčba inzulinem
inter (+AK.)	mezi
intrā (+AK.)	v, uvnitř, za, během
intrāvēnōsus, a, um	itrožilní
ischaemicus, a, um	edokrevný, ischemický
lacer, era, erum	tržný
laparoscopia, ae, f.	aparoskopie (vyšetřování břišní dutiny zrakem pomocí laparoskopu)
laparoscopicus, a, um	laparoskopický
latēns, entis	skrytý, latentní
lentus, a, um	pomalý, zdlouhavý
liēn, ēnis, m.	slezina
luxātiō, ōnis, f.	vykloubení
malignus, a, um	zhoubný
mellitus, a, um	1. medový; 2. sladký

⁴ Latinská předložka *in* ve spojení s ablativem má význam „v, na, při“ (kde? kdy?).

mēnsis, is, m.	měsíc (časově)
mentum, ī, n.	brada
morbus, ī, m.	nemoc, choroba
morsus, a, um	způsobený kousnutím
multiplex, multiplicis	mnohočetný
necessarius, a, um	nutný
obstructivus, a, um	uzavírající, ucpávající, obstruktivní, obstrukční
oedēma, matis, n.	otok
operātiō, ōnis, f.	operace
osteosynthesis, is, f.	operační spojení úlomků zlomené kosti v žádoucí poloze, osteosyntéza
ōvārium, ii, n.	vaječník
palpebra, ae, f.	oční víčko
partus, ūs, m.	porod
penetrāns, antis	pronikající
per (+AK.)	skrz, přes, pomocí
perforātus, a, um	1. proděravělý; 2. prasklý
pertussis, is, f.	černý (dávivý) kašel
post (+AK.)	po, za
praemātūrus, a, um	předčasný
propter (+AK.)	pro, kvůli
rēctum, ī, n.	konečník
rehabilitātiō, ōnis, f.	soubor opatření k obnovení původního stavu, rehabilitace
rēnālis, e	ledvinový
sānātiō, ōnis, f.	vyléčení, zahojení, uzdravení
sectiō, ōnis, f.	1. řez; 2. pitva
sectiō caesarea	císařský řez
secundum	podle
sēpsis, is, f.	otrava krve, sepse
signum, ī, n.	1. označení; 2. znamení, příznak (nemoci)
sitis, is, f.	žízeň
spasticus, a, um	křečovitý
spontāneus, a, um	samovolný, spontánní
status, ūs, m.	stav
sub (+AK./+ABL.)⁵	pod (kam?/kde?)
superficiēs, ēī, f.	povrch
suprā (+AK.)	nad
symptōma, matis, n.	příznak, projev (nemoci)
syndrōma, matis, n.	syndrom (kombinace příznaků typická pro určité onemocnění)
tempus, oris, n.	1. čas, doba; 2. spánek, skráň
tōtālis, e	celý, úplný
trāns (+AK.)	přes
trauma, matis, n.	poranění, úraz
tūberculōsis, is, f.	tuberkulóza, souchotiny
tumor, ōris, m.	nádor
tussis, is, f.	kašel
vermiformis, e	červovitý

⁵ Latinská předložka *sub* ve spojení s ablativem má význam „pod“ (kde?).

CVIČENÍ

1. Přeložte do češtiny následující klinické termíny:

Signum morbi	_____
Symptomata morbi latentis	_____
Syndroma depressivum	_____
Tussis chronica	_____
Dolores abdominis acuti	_____
Status post febrim acutam	_____
Sepsis lenta	_____
Asthma bronchiale gradus II.	_____
Diabetes mellitus	_____
Cancer duodeni	_____
Carcinoma recti in vaginam et colon sigmoideum increscens	_____

Cystis ovarii l. utr.	_____
Ulcus duodeni ad pancreas penetrans	_____
Ulcerata cruris l. utr.	_____
Caries dentis ad pulpam penetrans	_____
Haemorrhagia cerebri	_____
Haematoma capitis	_____
Spasmus m. sphincteris	_____
Vulnus lacerum et contusum regionis coxae l. dx.	_____

Oedema manus et antebrachii l. dx. post vulnus morsum	_____

Amputatio phalangis distalis digiti III. et IV. manus l. sin. traumatica	_____

Fractura aperta baseos phalangis proximalis digiti V. manus sinistrae	_____

Corpus alienum regionis femoris l. dx.	_____
Laesio fetus ante partum	_____
St. p. luxationem colli femoris lateris dextri	_____
Gangraena digiti II. pedis l. sin. post trauma grave	_____

Operatio propter calculos felleos	_____

Operatio vesicae urinariae propter tumorem benignum _____

2. Přeložte do latiny:

Chronická bolest zad _____

Kvůli akutnímu kašli _____

Křečovitě astma _____

Ledvinový kámen _____

Hluboký (zubní) kaz _____

Stav po tuberkulóze _____

Gangréna (zubní) dřene _____

Zhoubné nádory _____

Mnohočetné nádory levé plíce _____

Rakovina děložního krčku _____

Příznaky rakoviny prsu _____

Chronický vřed horního rtu úst _____

Prasklý vřed dvanáctníku _____

Těžký úraz hlavy _____

Otok hrtanu _____

Stav po krvácení do břišní dutiny _____

Úrazové poškození ledvin _____

Vykloubení levého kolena _____

Tržná rána levého lokte pronikající k loketnímu váčku _____

Stav po amputaci pravé dolní končetiny kvůli otravě krve _____

Operace kvůli cystě pravého vaječníku _____

3. Následující substantiva převed'te do ak. sg. a jednotlivé tvary doplňte do tabulky podle typu skloňování:

ruptura, facies, pes, cubitus, syndroma, palma, sinus, osteosynthesis, raphe, tractus, pectus, annus, hebdomas, superficies, sepsis

fracturam	apnoen	icterum	dolorem
corpus	cystim	partum	diem

4. Lokalizujte pomocí předložek *ad, ante, circum, extra, in, infra, inter, intra, per, sub, supra*:

pod levým okem: _____

pod oční víčko: _____

k oční kouli: _____

před očima: _____

do ucha: _____

uvnitř nosu: _____

ústý (skrz ústa): _____

mezi rty: _____

mimo ústní dutinu: _____

nad bradou: _____

okolo krku: _____

Obrázek 7

5. a) Přeložte následující termíny:

Morbus pulmonalis obstructivus chronicus _____

Ulcus duodeni ad pancreas penetrans _____

Diabetes mellitus gestationis ad insulinotherapiam _____

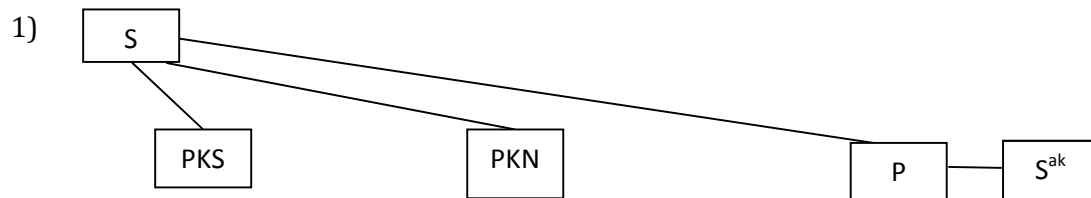
Morbus ischaemicus extremitatis inferioris lateris utriusque _____

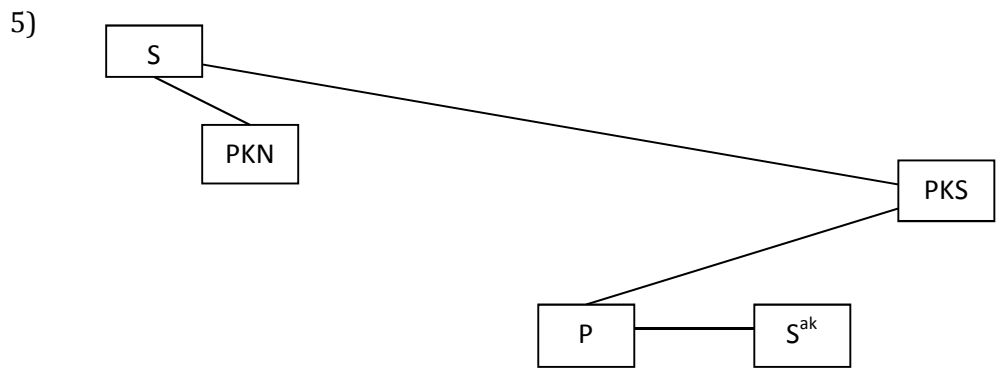
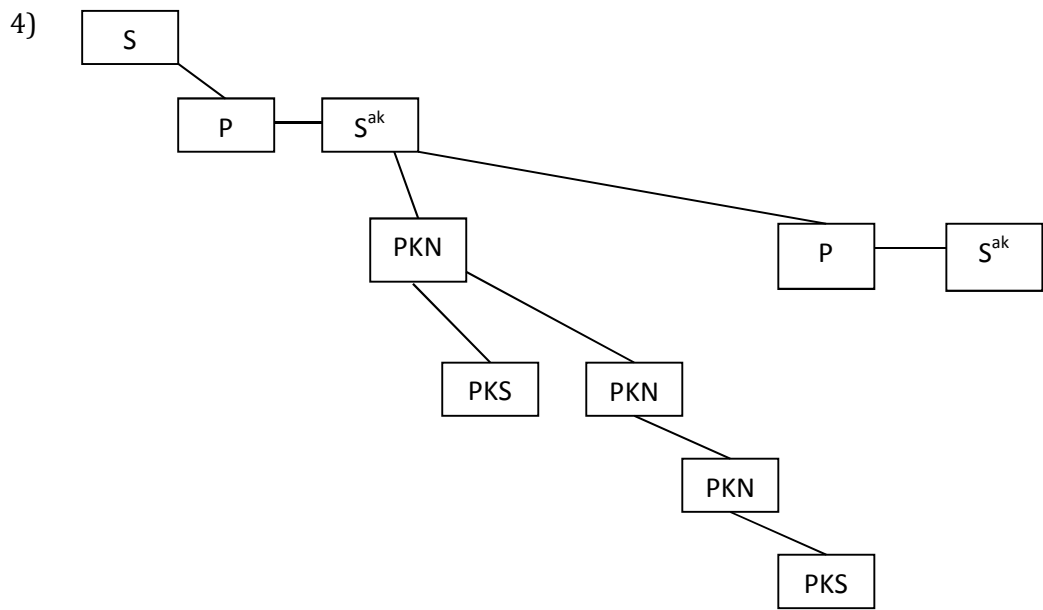
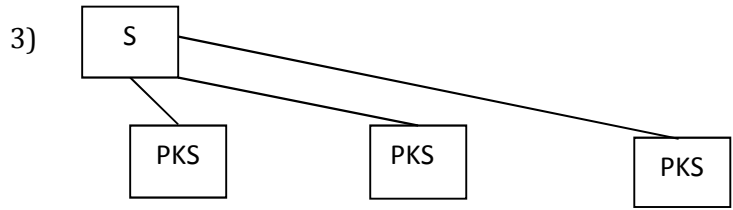
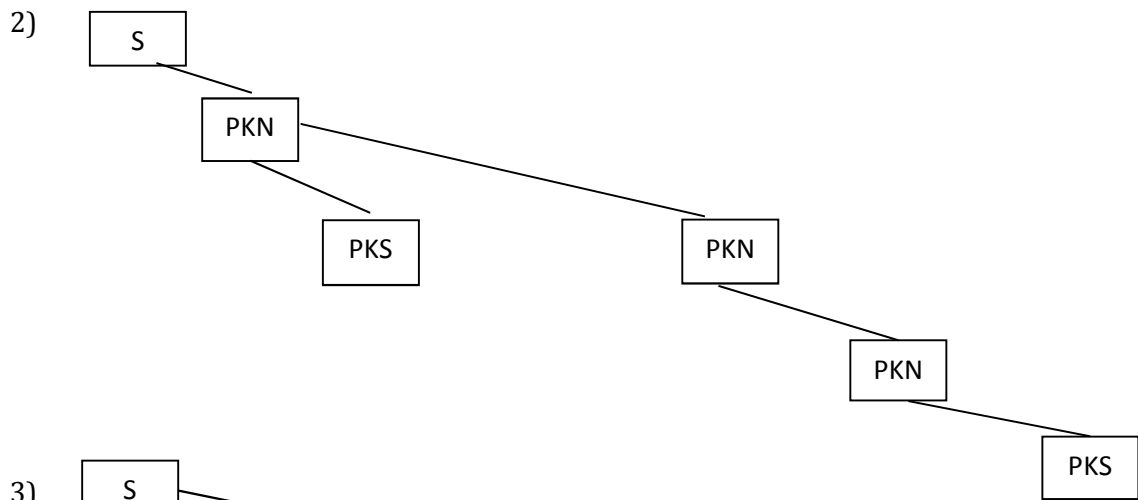
Fractura partis proximalis humeri lateris dextri _____

Status post implantationem endoprotheseos totalis coxae lateris sinistri propter coxarthrosim _____

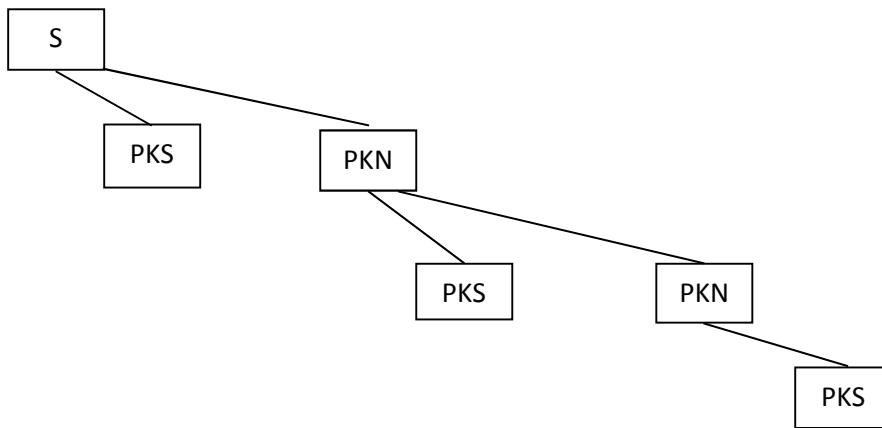
b) Za každý z předchozích výrazů запиšte číslo odpovídajícího syntaktického schématu:

Legenda: S – substantivum PKS – přívlastek shodný PKN – přívlastek neshodný
P – předložka S^{ak} – substantivum v akuzativu

6)

6. a) Doplňte vazbu *status post* klinickými termíny z rámečku:

~~operatio~~ fractura vulnus embolia arthritis sectio

b) Ke každému klinickému termínu připojte podle smyslu vhodný přívlástek:

pulmonalis caesareus simplex lacer laparoscopicus rheumaticus

c) Celý výraz přeložte:

Vzor: *Status post operationem laparoscopicam*
stav po laparoskopické operaci

a)

b)

Status post _____

Status post _____

Status post _____

Status post _____

Status post _____

7. Převeďte do opačného čísla:

propter fracturam multiplicem _____

contra morbos infectiosos _____

supra scapulam _____

post trauma grave _____

ante annos _____

in arterias renales _____

8. Lokalizujte časově (číslovky nerozepisujte):

ante + excisio tumoris mammae _____

anni V _____

menses III _____

tempus _____

post + osteosynthesis cruris l. dx. _____

partus praematurus spontaneus _____

contusio pedis l. sin. _____

trauma abdominis _____

9. a) Doplňte předložku podle nápovědy v závorce:

b) Pod každé spojení rozepište zvýrazněné číslovky a zkratky slovně:

- Status _____ ablationem mammae l. dx. _____ Ca (po; kvůli)

- _____ grav. hebd. XII. (před)

- Ca recti _____ ves. urin. increscens (do)

- St. p. appendectomiam _____ laparoscopiam (pomocí)

- RHB _____ sectionem caesaream (po)

- St. p. OS femoris l. sin. _____ fracturam (kvůli)

10. Od následujících substantiv vytvořte názvy zánětů, spojte je s předložkou *propter* a spojení přeložte:

Vzor:	arthron (ř. kloub)	arthritis	<i>propter arthritidem</i>	<i>kvůli zánětu kloubu</i>
derma	_____	_____	_____	_____
pancreas	_____	_____	_____	_____
hepar	_____	_____	_____	_____
appendix	_____	_____	_____	_____
gaster	_____	_____	_____	_____
tonsilla	_____	_____	_____	_____
colon	_____	_____	_____	_____
tendo	_____	_____	_____	_____
cervix	_____	_____	_____	_____
oesophagus	_____	_____	_____	_____

11. Vytvořte z řady slov jeden víceslovný termín připojením náležitých koncovek (pořadí slov neměňte):

symptoma (pl.) – diabetes – mellitus – gradus – secundus

inter – costa – tertius – et – quartus – latus – sinister

supra – arteria – profundus – lingua

propter – amputatio – phalanx – distalis – digitus – minimus

rehabilitatio – post – operatio – genu – latus – dexter

operatio – propter – graviditas – extrauterinus

12. Odhadněte význam:

ad tempus _____

ante finem _____

contra naturam _____

intra partum _____

post cibum _____

sanatio spontanea _____